

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ У СФЕРІ ПРИВАТНОГО
ПРАВА**

УДК 347.97/.99.073.6(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.04>

Марина Вікторівна Гайдар,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Сумська філія,

кафедра юридичних дисциплін (викладач);

 <https://orcid.org/0009-0007-7081-9512>,

e-mail: maryna.haidar@ukr.net;

Олексій Михайлович Шуміло,

кандидат юридичних наук, професор,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Сумська філія,

кафедра юридичних дисциплін (завідувач);

 <https://orcid.org/0000-0002-0506-4631>,

e-mail: amshumilo@gmail.com

**СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ**

Проаналізовано роль судових витрат у забезпеченні ефективного доступу до правосуддя для громадян. Розглянуто право на доступ до правосуддя як міжнародний стандарт судового захисту прав, шляхи використання судових витрат у регулятивних цілях. Наголошено, що судові витрати є інструментом, який може як полегшити, так і ускладнити доступ до правосуддя залежно від рівня фінансового навантаження на учасників судового процесу. Окрему увагу приділено впливу судових витрат на соціальну справедливість у судочинстві.

Ключові слова: доступність правосуддя, стандарти захисту прав людини, судові витрати, судовий збір, витрати на правову допомогу.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У сучасних умовах забезпечення доступу до правосуддя є однією з ключових гарантій реалізації принципу верховенства права. Ефективна судова система повинна бути доступною для всіх громадян незалежно від їхнього матеріального становища. Однак судові витрати як обов'язковий елемент судового процесу можуть стати бар'єром для реалізації права на судовий захист.

Непомірні або непрозорі судові витрати, складні процедури визначення сум, а також відсутність чітких механізмів їхнього зменшення чи відшкодування часто стають причиною обмеження доступу до правосуддя для деяких категорій населення. Це порушує баланс між необхідністю покриття витрат на функціонування судової системи та гарантуванням рівних можливостей для захисту прав кожного.

Проблема судових витрат тісно пов'язана з економічними, соціальними та правовими аспектами. Вона потребує комплексного аналізу для розроблення механізмів, які забезпечують їхню оптимальність, прозорість і справедливість. Отже, необхідно дослідити роль судових витрат у контексті забезпечення доступу до правосуддя, визначити наявні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Дослідження спрямоване на те, щоб виявити юридичні, економічні та соціальні витрати, а також вигоди від різних підходів до судових витрат і механізмів їх адміністрування у світі політики доступу до правосуддя.

Стан дослідження проблеми

Станом на сьогодні вивчення проблеми судових витрат переважно зосереджене на пошуку балансу між необхідністю фінансування судової системи та забезпеченням реального доступу до правосуддя для всіх верств населення. Дослідженням цього питання займалися такі вітчизняні науковці, як С. Устюшенко, А. Нечитайло, І. Боровська, В. Зборовський, А. Стойка, Д. Черемнов та ін. Багато досліджень акцентують увагу на необхідності державної підтримки у вигляді компенсацій та пільг на судові витрати для певних категорій громадян. Також обговорюються питання прозорості нарахування судових витрат, їхньої обґрунтованості та пропорційності щодо складності справи та фінансових можливостей сторін. Особливий інтерес викликають питання європейських стандартів у сфері судових витрат, зокрема відповідність українського законодавства положенням Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на доступ до правосуддя.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є формулювання теоретико обґрунтованих висновків щодо можливих регуляторних особливостей інституту судових витрат у цивільному процесі крізь призму доступу до правосуддя та практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності механізму їх адміністрування.

Задля досягнення означеної мети необхідно вирішити такі *завдання*: 1) визначити місце судових витрат у змісті міжнародного стандарту доступу до правосуддя; 2) з'ясувати особливості використання

інституту судових витрат та їх адміністрування в національному цивільному процесі в регулятивних цілях.

Наукова новизна дослідження

У статті висвітлено недостатньо досліджені в національній правовій доктрині підходи до питань судових витрат як засобу забезпечення доступу до правосуддя на основі аналізу останніх судових справ і актуальної аналітики вітчизняних та іноземних громадських організацій. Зокрема, з погляду захисту прав людини проаналізовані такі новітні інститути, як інвестиції в судові витрати, страхування судових витрат тощо.

Виклад основного матеріалу

Рівний доступ до системи цивільного правосуддя, що може захищати права та справедливо й ефективно вирішувати суперечки, є фундаментальним і далекосяжним компонентом демократичних суспільств [1; 2]. На базовому рівні система цивільного правосуддя покликана забезпечити доступ до інформації про права та механізмів їх захисту за необхідності.

Суди далекі від ідеалу. Докази не завжди точно відображають факти, а процесуальні норми обмежують можливість суду робити висновки на основі наданих сторонами доказів та ускладнюють отримання додаткової інформації. У кожному конкретному випадку судові рішення майже напевно відрізняються від справжнього значення спору. Судові помилки зазвичай сприяють сторонам із необґрунтованими справами через те, що, якщо цінність справи є низькою або наближається до нуля, будь-яка помилка може допомогти цій стороні. У результаті суди переоцінюють необґрунтовані позови та занижують обґрунтовані. Позивачі з безпідставними вимогами виграють від неточності, тоді як позивачі з обґрунтованими позовами, найімовірніше, програють. Така неточність спотворює мотиви сторін і сприяє появі легковажних судових справ. Очікуючи несправедливо великих рішень, позивачі можуть подавати необґрунтовані позови, щоб отримати непропорційно велику вигоду [3].

Наша держава активно бере участь у підписанні та ратифікації міжнародних договорів щодо дотримання прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Окрім Основного Закону, в національне законодавство імплементовані положення міжнародних нормативно-правових актів, що визначають основні права і свободи людини, гарантії їх дотримання. Одним із найважливіших принципів будь-якої демократичної держави є принцип доступності правосуддя в цивільному процесі. Обов'язок держави забезпечити право людини на доступ до правосуддя визнано міжнародним та європейським співтовариством і передбачено в основних міжнародних нормативно-правових актах.

Статті 6 та 13 Європейської конвенції з прав людини встановлюють право громадян на доступ до правосуддя, яке є загальновизнаною, однією з невід’ємних складових основних прав людини в сучасній демократичній державі¹. Конституцією України (ст. 55) забезпечується право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб².

Концепція доступності правосуддя являє собою певний стандарт, під яким розуміють справедливий та ефективний судовий захист, безперешкодне звернення будь-якої зацікавленої особи до судових органів для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Основними елементами доступності правосуддя є ефективний доступ до органу вирішення спорів, право на справедливий розгляд, право на своєчасне вирішення спорів, право на адекватне відшкодування, а також застосування принципів дієвості й ефективності правосуддя³.

У ефективному доступі до органу вирішення спорів великого значення набуває судовий збір, оскільки він зазвичай стає найбільшою перешкодою в реалізації цього права.

На питання про судовий збір у контексті доступу до правосуддя неодноразово звертав увагу Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, у рішенні у справі «Креуз проти Польщі» вказано, що інтереси справедливого здійснення правосуддя можуть виправдовувати накладення фінансових обмежень на доступ особи до суду. Положення ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини про виконання зобов’язання забезпечити ефективне право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави; не означає воно й беззастережного права на отримання безкоштовної правової допомоги з боку держави у цивільних спорах, так само це положення не означає надання права на безкоштовні провадження в цивільних справах⁴. Вимога про сплату державного мита є засобом

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): від 04.11.1950 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.11.2024).

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.11.2024).

³ Доступ до правосуддя в Європі: огляд викликів і можливостей. Люксембург : Офіс публікацій, 2011. С. 9.

⁴ Справа «Креуз проти Польщі» (Case of Kreuz v. Poland) (Заява № 28249/95) : Рішення Європейського суду з прав людини від 19.06.2001 //

стримування для потенційних позивачів від пред'явлення безрозсудних і необґрунтованих позовів. Для того, щоб гарантувати справедливий баланс між підтримкою нормального функціонування судової системи і захистом інтересів заявника при поданні позову до суду, внутрішньодержавні суди звільняють від сплати державного мита заявників, які можуть підтвердити своє скрутне фінансове становище¹.

Таким чином, судовий збір та механізм його сплати слугують інструментом балансування між безпідставними зверненнями до суду, які створюють надмірне навантаження на суди, і забезпеченням доступу до правосуддя.

Однак судовий збір – це лише одна зі складових всієї сукупності судових витрат у цивільному процесі. І якщо орієнтуватися лише на розмір судових витрат, то видається, що ситуація не є такою критичною. Однак це не відображає повної картини.

Проведене в Канаді дослідження (2011–2018), результати якого були опубліковані у 2019 р., показало, що з'являється все більше доказів того, що громадськість не може дозволити собі вирішувати свої юридичні проблеми за допомогою офіційних судових процесів, оскільки вартість юридичних консультацій та представництва виходить за межі можливостей канадців із низьким та середнім доходом [4]. Таким чином, дещо під іншим кутом варто глянути на вартість процесу. Крім судового збору, особа має сплатити низку інших судових витрат.

Конституцією України принцип доступності правосуддя не передбачено, однак він випливає з низки її положень, згідно з якими гарантовано право на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина (ч. 3 ст. 8). Стаття ж 55 Основного Закону визначає, що права та свободи людини й громадянина захищаються судом і кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб.

Аналогічні положення містяться в ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом, а ч. 3 цієї ж статті визначає, що доступ до правосуддя для кожної особи гарантується Конституцією України та здійснюється в порядку, встановленому

Zakon Online : сайт. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/227756__227821 (дата звернення: 08.11.2024).

¹ Case of Shishkov v. Russia (Application No. 26746/05) : Judgment of 20 February 2014 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-140913> (дата звернення: 08.11.2024).

законами України. У частині 4 ст. 19 цього Закону також передбачено, що підставою для утворення чи ліквідації суду є, зокрема, необхідність забезпечення доступності правосуддя¹.

Таким чином, розглядаючи судові витрати крізь призму доступу до правосуддя, можна визначити, що існує два підходи до досліджуваного питання. У вузькому розумінні це питання стосується виключно судового збору та механізмів його адміністрування як елемента доступності правосуддя, а саме ефективного доступу до органу вирішення спорів. У широкому розумінні предметом дослідження є вся сукупність судових витрат у цивільному процесі, механізми сплати, розподілу, їхній вплив на всіх стадіях цивільного процесу та інші складові доступності правосуддя (право на справедливий розгляд і своєчасне вирішення спорів, загальне застосування принципів дієвості та ефективності при здійсненні правосуддя).

Інститут судових витрат є одним з ефективних регуляторів процесуальних відносин з прямими та очевидними наслідками. При цьому варто розуміти, що ефект має місце залежно від концепту правового регулювання інституту судових витрат. Тобто самі судові витрати не регулюють відносини, однак унаслідок того, що учасник процесуальних правовідносин має прийняти рішення, врахувавши при цьому свої матеріальні затрати, судові витрати стають регулятором поведінки учасників. Так, збільшення розміру судового збору чи вартості судових експертиз призводить до того, що особа позбавляється можливості подати позовну заяву чи клопотання про вчинення відповідної процесуальної дії, або, навпаки, погоджується на певну дію.

Інститут мирової угоди є як позасудовим, так і судовим засобом вирішення спору. Одним із нюансів при укладенні мирової угоди є розподіл судових витрат. Часто такі витрати мають значний розмір у грошовому вираженні.

Згідно зі ст. 142 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) в разі укладення мирової угоди до прийняття рішення у справі судом першої інстанції суд у відповідній ухвалі чи рішенні в порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 50 % судового збору, сплаченого при поданні позову. У разі укладення мирової угоди на стадії перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку суд у відповідній ухвалі у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення скаржнику (заявнику) з державного бюджету 50 % судового збору, сплаченого ним при поданні відповідної апеляційної чи

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 08.11.2024).

касаційної скарги [5]. Якщо сторони під час укладення мирової угоди не передбачили порядку розподілу судових витрат, кожна сторона у справі несе половину судових витрат¹.

Незбалансоване використання цього інструменту або зловживання ним призводить до нарікань з боку отримувачів суддівських послуг, що їм чинять перешкоди в доступі до правосуддя або несправедливо нараховують судовий збір. Так, ситуація, яка мала місце у 2015 р. після ухвалення змін до Закону України «Про судовий збір» (судові витрати за подачу апеляційної скарги становили 110 % від суми судового збору, сплаченого при подачі позову, змінилися окремі положення щодо його оплати), не була спокійно сприйнята юридичною спільнотою й досі відчувається супротив такому законодавчому рішенню. Критика доступності правосуддя саме через матеріальні аспекти є найбільш небажаною для України, яка потерпає від економічної нестабільності та низького рівня забезпеченості населення. Матеріальний інструмент впливу на доступність правосуддя варто якомога рідше використовувати з метою відбудови довіри суспільства до рішень влади. Законодавчі зміни щодо підвищення розміру судового збору, порядку його обрахування варто приймати разом з іншими рішеннями задля збереження балансу інтересів.

Автори Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» від 22 травня 2015 р. стверджували, що ухвалення змін сприятиме підвищенню ефективності судового процесу, при цьому кількість позовів у будь-якому разі зменшиться, що розвантажить судові інстанції. Проте вони не звернули увагу на соціально незахищені верстви населення та представників малого підприємництва, які позбавляються при цьому права на справедливий суд [6].

Крім того, розглядаючи судові витрати як регулятор поведінки учасників процесу, слід зауважити, що в Україні склалася така ситуація: у будь-якому разі одна зі сторін є винною, навіть, коли рішення було прийнято з порушенням вимог законності чи обґрунтованості або коли рішення приймається не на користь сторони через зміну правової позиції Верховного Суду. Отже, принцип правової визначеності та право на правові очікування в жодному разі не враховуються, а судові витрати не зачіпають суддів та працівників суду.

І ще один аспект, що стосується ефектів від правової концепції регулювання. Хоча такі ефекти прямо не стосуються судів, однак опосередковано впливають не лише на учасників, а й на поведінку

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 08.11.2024).

інших суб'єктів процесу. Такі ефекти полягають у появі нових інституцій або юридичних практик. Ринок юридичних послуг залежить від платоспроможності осіб, які потребують правничої допомоги. Проте їхнє небажання, або неможливість, або невпевненість у результатах призводить до того, що починають створюватися інновації у правовій сфері, зокрема інвестиції в судові витрати, їх страхування, або представник позивача (адвокат) отримає винагороду за надану правничу допомогу тільки, якщо виграє справу, і ця винагорода буде сплачена стороною, яка справу програла. Так, OpenLex була першою в Україні краудфандинговою платформою, за допомогою якої потенційні учасники судових процесів можуть знаходити інвесторів для організації комплексного фінансування судової справи на всіх її етапах. Такі рішення є оптимальними як для позивачів, що отримують кошти для ведення судової справи, так і для інвесторів, адже в разі перемоги вони отримують свою фіксовану частку від суми, стягнутої за результатами судового спору¹. Однак такі інновації не враховані в процесуальному законодавстві щодо регулювання судових витрат.

Превентивна функція судових витрат полягає в тому, що необхідність сплачувати значні ставки судового збору та витрати на професійну правничу допомогу при зверненні до суду запобігає пред'явленню завідомо безпідставних та дріб'язкових позовів, зловживанню сторонами своїми процесуальними правами [7, с. 34].

Згідно з п. 3 ч. 3 ст. 141 ЦПК України при вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує дії сторони під час розгляду справи, які спричинили затягування процесу, зокрема подання явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження чи заперечення важливих для справи обставин, а також необґрунтоване завищення позовних вимог позивачем тощо. Якщо сторона чи її представник зловживають процесуальними правами або спір виник через неправильні дії сторони, суд може покласти на неї судові витрати повністю або частково, незалежно від результату вирішення спору (ч. 9 ст. 141 ЦПК України)².

Ця функція тісно пов'язана із функцією стимулювання, сутність якої полягає в заохоченні сторін мирно (у позасудовому порядку)

¹ OpenLex: знайдуться інвестиції для усіх категорій судових справ // LEGALHUB.ONLINE : сайт. 19.11.2018. URL: <https://legalhub.online/advokatskadiyalnist/openlex-znajdutsya-investytsiyi-dlya-usih-kategorij-sudovyh-sprav/> (дата звернення: 08.11.2024).

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 08.11.2024).

врегулювати конфлікт чи спір. Висока ставка судового збору та інших судових витрат є вагомим фактором, який має підштовхувати сторони до вирішення спору без звернення до суду. Також той факт, що відповідно до ст. 141 ЦПК України в кінцевому результаті судові витрати покладаються на сторону, яка програла справу, чи пропорційно розміру задоволених позовних вимог на обидві сторони (якщо позов задоволено частково)¹, спонукає винну сторону до відновлення порушеного права, не очікуючи звернення другої сторони до суду.

Як справедливо зазначає С. Е. Устюшенко, деякі науковці схильні поєднувати превентивну та стимулюючу функції, фактично ототожнюючи їх. Утім, превенція та стимулювання спрямовані на досягнення протилежних результатів: превенція – на недопущення певних дій, запобігання їх вчиненню, тоді як стимулювання, навпаки, покликане домогтися від особи вчинення певних дій, заохотити до бажаної поведінки. Тому превентивну та стимулюючу функції необхідно розрізняти [7, с. 35].

Одним із превентивних методів є медіація. Медіація – один із визнаних у світовій практиці способів альтернативного та дієвого досудового врегулювання цивільного спору, що має низку переваг, серед яких: швидкість врегулювання спору, усвідомлене прийняття рішення сторонами, добровільне виконання угоди задля уникнення подальшого розвитку конфлікту, який унеможливить відмову від звернення до суду, сприяє діалогу/полілогу та уникненню конфронтації, а також знижує навантаження на судову систему. Однак у національній правовій системі дотепер лишається новелою, попри те, що в Україні вона існує вже понад 20 років [8, с. 131–132].

В аспекті доступності правосуддя медіація може відігравати важливу роль. Так, медіаційні процедури мають бути повністю конфіденційними, що звичайно є перевагою для сторін. Медіація відбувається лише за участі медіатора, який не вирішує спір, а лише сприяє налагодженню комунікації між сторонами конфлікту. Це припускає, що сторони, які успішно проходять медіацію, вирішують не спір, а усувають конфлікт, котрий може породжувати численні правові спори. До того ж досягнення домовленостей, які влаштовуватимуть обидві сторони, вочевидь, має мотивувати їх до виконання цих домовленостей. У процедурі медіації немає необхідності дотримуватися вимог щодо публічності та інформування сторін визначеними законодавством способами, що також зменшує витрати.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 08.11.2024).

Висновки

Враховуючи вищевикладене, варто наголосити на такому. Судові витрати та механізм їх розподілу має обережно використовуватися як прямий регулятор, оскільки зачіпає матеріальний бік, що завжди є найбільш очевидним. Ефекти, які мають місце від правового регулювання судових витрат, проявляються в поведінці самих учасників справи, на яких безпосередньо вони покладаються, а також у створенні нових інституцій або юридичних практик: інвестиції в судові витрати, страхування судових витрат, отримання винагороди адвокатом за надану правничу допомогу тільки, якщо він виграє справу, і ця винагорода буде сплачена стороною, яка справу програла.

Список бібліографічних посилань: **1.** Friedman B. Taking Law Seriously. *Perspectives on Politics*. 2006. Vol. 4, No. 2. Pp. 261–276. **2.** Farrow T. Public Justice, Private Dispute Resolution and Democracy. *Comparative Research in Law & Political Economy*. 2008. No. 18. URL: <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/clpe/192/> (дата звернення: 08.11.2024). **3.** Dari-Mattiacci G., Saraceno M. Fee Shifting and Accuracy in Adjudication. *Amsterdam Law School Research Paper*. 2017. Vol. 63. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2982293>. **4.** Delhon S. The Cost of Justice // The Canadian Forum on Civil Justice : сайт. 2019. URL: https://www.cfcj-fcjc.org/sites/default/files/docs/2012/CURA_background_doc.pdf (дата звернення: 08.11.2024). **5.** Омельчук С. Мирова угода у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві // Yarlan : сайт. 11.01.2016. URL: <http://www.yarlan.com.ua/news/140-mirova-ugoda-v-tsilvnomu-gospodarskomu-ta-administrativnomu-sudochinstvi> (дата звернення: 08.11.2024). **6.** Краснов І. Підвищення ставок судового збору: підсумки і перспективи // Liga Zakon : сайт. 21.06.2015. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/131757_pdvishchennya-stavok-sudovogo-zboru--pdsumki--perspektivi (дата звернення: 08.11.2024). **7.** Устюшенко С. Е. Судові витрати в цивільному процесі України : дис. ... д-ра філософії : 081. Одеса, 2021. 206 с. **8.** Степаненко Т. В. Європейські стандарти медіації в цивільно-правових спорах та їх запровадження в Польщі та Чехії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 131–135. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/32>.

Надійшла до редколегії 11.11.2024

Прийнята до опублікування 15.12.2024

Haidar M. V., Shumilo O. M. Court costs as an element of the mechanism of ensuring access to justice

The right of access to justice is considered as an international standard for judicial protection of rights, along with the ways in which court costs can be used for regulatory purposes. The article explores the role of court costs as a critical element in the mechanism for ensuring

access to justice, a fundamental principle of democratic societies. Access to justice is a cornerstone of the rule of law, guaranteeing individuals the ability to protect their rights and interests through legal mechanisms. However, court costs, including filing fees, procedural expenses, and other associated charges, often create barriers that limit equal access to the judicial system, particularly for economically disadvantaged individuals.

Authors highlight the multifaceted nature of court costs, emphasizing their dual role: on the one hand, they are essential for maintaining the financial sustainability of judicial systems; on the other, they can impede individuals' ability to seek justice.

Special attention is given to mechanisms for mitigating the negative impact of court costs, such as exemptions, reductions, and state-funded legal aid. The study also addresses the procedural abuses that can increase court costs unnecessarily, such as the submission of frivolous claims or motions by parties to delay proceedings.

The article proposes practical recommendations for optimizing the system of court costs, ensuring their transparency and fairness while balancing the financial needs of the judicial system with the principle of access to justice. These recommendations include improving legislative frameworks, introducing clear criteria for cost exemptions, and enhancing public awareness about available financial support mechanisms.

Keywords: access to justice, standards of human rights protection, court costs, court fee, legal aid costs.

